

Leyl
süresinin
nesih
hattıyla
yazılmış
ilk âyetleri

bencil ve duyarsız davranıyor, hatta Kur'an-ı Kerim'in beyanına göre (Yâsîn 36/47), "Allah'ın doyumadıklarını biz mi doyuracağız?" diyorlardı. Bu sebeple diğer birçok benzeri gibi Leyl sûresinde de temel hedef, Allah'ın birliği inancının yanında sıkıntıların ve nimetlerin paylaşılabilirdiği toplumsal bir ruh ve zihniyeti geliştirmek olmuştur. Sürede, Allah'ın kendilerine bildirdiği iman esaslarını ve davranış ilkelerini tasdik edip insanlara iyilik ve cömertlikte bulunanlar övülmüş, bunların ilâhî yardıma, dünya ve âhiret kurtuluşuna kavuşacakları müjdelenmiştir. Bunun yanında Allah karşısında bile kendilerini ihtiyaçsız sayacak kadar küstahlaşıp cimrilik yapanların Allah'ın hidayet ve yardımından mahrum bırakılacakları, böylece günah işlemelerinin daha da kolaylaşacağı, sonuçta "alev alev yanan ateş"i boylayacakları bildirilmiştir.

Sûrenin başındaki yemin ifadeleri, üzerine yemin edilen varlıkların yaratılışındaki olağan üstü durumu, onları yaratan gücün büyüklüğünü göstermekte, ayrıca gelecek konunun önemine dikkat çekmektedir. "En güzel" anlamına gelen 6. âyetteki "hüsnâ" kelimesi tefsirlerde "iman, kelime-i tevhid, İslâm; namaz, oruç ve zekât; ibadetlerin en güzel karşılığı" şeklinde yorumlanmıştır. Kelimenin bu bağlamda Kur'an'ın inanç ve davranış ilkelerini ifade ettiği anlaşılmaktadır. 7. âyette geçen ve Allah'ın cömert kuluyla kolaylaştıracağı bildirilen "yüsrâ" "rahatlık ve mutluluk yolu" veya "daha fazla iyilik yapma özelliği, erdemi" olarak açıklanmıştır. Bu son anlama göre âyette, mümin iyilik yapmaya çalıştıkça Allah'ın da kendisinde iyilik iradesini güçlendireceği, nihayet cömertliği onda kişiliğinin ayrılmaz bir özelliği haline getireceği bildirilmiştir. 8-10. âyetlerde ise yoksullara karşı umursamazlığın giderek nasıl cimrilik şeklinde bir kişilik özelliğine dönüşeceği ifade edilmektedir. 12. âyette hidayet, 13. âyette dünya ve âhiretin Allah'a ait olduğu belirtilerek insanın iyilik ve

kurtuluş yolunu seçme ve o yolda yürüme çabasında Allah'ın yardımına sığınması, dünya huzurunu ve âhiret kurtuluşunu da O'ndan beklemesi gerektiği anlatılmıştır. 17. âyetteki "etkâ" kelimesinin kök anlamı "büyük bir tehlikeye karşı kendine bir şeyi siper edinerek korunmak"tır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "vky" md.). Burada ise iman edip hayırlı işler yapmak suretiyle cehenneme karşı kendini korumayı ifade etmektedir. Sûrenin son âyetlerinde ruhunu arındırmak için servetini iyilik yolunda harcayan, bunu da gördüğü bir iyilik karşılığında değil yalnız Allah rızası için yapanların vakti geldiğinde mutlaka memnun ve mutlu edilecekleri bildirilmektedir.

Hz. Peygamber'in öğle ile ikinci namazlarında Leyl sûresini okuduğu nakledilmektedir (Şevkânî, V, 451). Bazı tefsir kaynaklarında yer alan (meselâ bk. Zemahşerî, IV, 262), "Allah ve'l-Leyl sûresini okuyan kimseye razi oluncaya kadar nimet verir, onu zorluklardan kurtarır ve kolaylık sağlar" şeklindeki hadisin sahih olmadığı belirtilmektedir (Muhammed et-Trablusî, II, 727).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "vky" md.; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî - Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1991, VI, 516-517; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1379/1959, s. 254; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 260-262; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXXI, 197-206; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedîdiz-zâ'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408, II, 727; Şevkânî, *Fet-hu'l-kadir*, V, 451-455; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, XXX, 147-153; Zuhûr Ahmed Ezhar, "el-Leyl", *UDM*, XVIII, 194-196.

KÂMİL YAŞAROĞLU

LEYLÂ

(bk. LEYLÂ ve MECNÛN; MECNÛN).

LEYLÂ el-AHYELİYYE

(لَيْلَى الْأَخْيَلِيَّةِ)

Leylâ bint Abdillâh (Huzeyfe) b. Rehâle(e) b. Seddâd b. Kâ'b el-Ahyeliyye el-Âmiriyye (ö. 86/705'ten sonra)

Meşhur aşk hikâyelerinden birinin kahramanı olan, mersiyeleleriyle tanınmış Arap şairi.

Âmir b. Sa'saa kabilesinin kolu olan Benî Ukayl'e mensuptur. Dedelerinden Kâ'b'in lakabı olan Ahyel'den (şahin) dolayı Ahyeliyye nisbesiyle anılır. Kendisini platonik

(uzrf) bir aşkla seven amcasının oğlu şair Tevbe b. Humeyyir el-Hafâcî beraber büyüdüğü Leylâ'yı babasından ister. Babası buna rızâ göstermeyerek onu Edlâ' oğullarından Sevâr b. Avfâ el-Kuşeyrî ile evlendirir. Leylâ'nın Tevbe ile ilişkisinin devam etmesi üzerine kocası Sevâr yörelin valisinden Tevbe'yi öldürmek için izin alır. Leylâ'nın yardımıyla kendisine kurulan ölüm tuzaklarından kurtulan Tevbe bir baskın sırasında Avf b. Ukayl oğulları tarafından öldürülür (75/694 veya 80/699). Leylâ onun ardından dokunaklı mersiyeleler söyler ve ona olan aşkı ölünceye kadar devam eder.

Emevî halifelerinden Muâviye b. Ebû Süfyân ile Abdülmelik b. Mervân'ı ve Irak Valisi Haccâc'ı sık sık ziyaret edip onların ikramına mazhar olan Leylâ, hayatının son yıllarında anne tarafından akrabası ve Horasan valisi olan Kuteybe b. Müslim'in yanına gitmek ister. Leylâ'nın bu isteğini kabul eden Haccâc onu bir posta kervanıyla Horasan'a gönderir. Leylâ'nın Horasan'dan dönerken Sâve'de (veya Rey'de) öldüğü ve oraya defnedildiği (İbn Kuteybe, I, 449), bir başka rivayete göre ise ziyaret ettiği Tevbe'nin kabri başında ve devesinin üstünde onun bir şiirini yüksek sesle okurken ansızın beliriveren bir baykuşun ürktüğü devesinden düşüp öldüğü ve Tevbe'nin kabri yanına gömüldüğü (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XI, 229) kaydedilmektedir. Leylâ muhtemelen, Kuteybe'nin Horasan valiliğine getirildiği 86 (705) ile Haccâc'ın öldüğü 95 (713) yılları arasında vefat etmiştir.

İslâmî dönemdeki kadın şairler arasında Hansâ'dan sonra ikinci sırada yer alan Leylâ'nın zamanımıza ulaşan şiirlerinin dörtte birini Tevbe hakkındaki mersiyeleleri oluşturur. Bunlar İslâmî motifler içermeyen, Câhiliye mersiye geleneği çerçevesinde Tevbe'nin cengâverliği, iyilik severliği ve vefakârlığı gibi meziyetlerinden söz eden şiirlerdir. Hz. Osman'ın öldürülmesi üzerine söylediği bir mersiyesiyle Halife Abdülmelik b. Mervân ve Vali Haccâc için methiyeleri, Nâbîga el-Ca'dî ile atıştığı yergi şiirleri yanında fahr ve hamâse temalarında bazı beyit ve kıtaları da vardır. V. (XI.) yüzyılda Endülüs'te bile tanındığı kaydedilen divanı zamanımıza ulaşmamıştır. Zübeyr b. Bekkâr'ın *Ahbâru Tevbe ve Leylâ'sı* da kayıptır.

Leylâ'nın günümüze ulaşan şiirleri kaynaklardan derlenerek *Dîvânü's-şâ'irâti's-selâs: el-Hırnik uhtî Tarafe ve 'Amre binti'l-Hansâ' ve Leylâ el-Ahyeliyye* (Beyrut 1897), *Dîvânü'l-bâkiyeteyn:*

el-Hansâ ve *Leylâ el-Ahÿeliyye* (nşr. Yûsuf İd, Beyrut 1413/1992, s. 203-246) ve *Dîvânü Leylâ el-Ahÿeliyye* (nşr. Halîl İbrâhim el-Atiyye – Celîl el-Atiyye, Bağdad 1967) adıyla neşredilmiştir. A. Wormhoudt son derlemede yer alan şiirleri İngilizce'ye çevirerek yayımlamıştır (Oskaloosa, Iowa 1974).

BİBLİYOGRAFYA :

Asmaî, *Fuḥûletü 'ş-şu'arâ* (nşr. C. C. Torrey), Beyrut 1389/1970, s. 17, 19; Cumaḥî, *Fuḥûlû 'ş-şu'arâ* (Beyrut), s. 53; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-şu'arâ*, I, 448-451; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eġānî*, Beyrut 1962-64, XI, 194-234; ayrıca bk. İndeks; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 124; Ebû İshak el-Husri, *Zehrü'l-âdâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1389/1969, I, 180; II, 928, 931-939; Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc, *Meşâri'u'l-uşşâk*, (Dâru Sâdir), s. 283-287; İbn Hayr, *Fehrese*, Bağdad, ts. (Mektebetü'l-müsennâ), s. 397; Blachère, *Târîhu'l-edebe*, s. 323; Brockelmann, *GAL*, I, 58; *Suppl.*, I, 93-94; Sezgin, *GAS*, II, 399-400; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, Beyrut 1397/1977, V, 321-334; İbrâhim el-Müsellem, *eş-Şâ'iretü'l-âşîka Leylâ el-Ahÿeliyye*, Riyad 1407/1987; H. H. Bräu, "Leyle'l-Ahÿeliyye", *İA*, VII, 55-56; F. Gabrieli, "Layla al-Akhyaliyya", *El²* (İng.), V, 710.

MUSTAFA KILIÇLI

LEYLÂ HANIM

(ö. 1847)

Lirik aşk şiirleriyle tanınan
divan şairi.

İstanbul'da doğdu. Kazasker Moralızâde Hâmid Efendi'nin kızıdır. Hayatı hakkında fazla bilgi olmadığı gibi doğum tarihi de bilinmemektedir. Kendi şiirlerinden anlaşıldığı üzere dayısı Keçecizâde İzzet Molla'dır. Divanında kendisine şiirde yol göstermiş olan İzzet Molla'yı ustası ve hocası olarak gösteren ifadelerin yer aldığı görülür. Leylâ Hanım kültürünü içinde bulunduğu münevver aile çevresinden alarak yetişmiştir. Genç yaşta evlenmişse de geçinemediği kocasından bir hafta içinde, bir rivayete göre ise daha nikâh gecesi ayrılmıştır. Hassas ve ince yaratılıştaki, hür düşünceli bir kadın olması dolayısıyla evliliği sürdüremediği söylenir.

Leylâ Hanım'ın şiirlerinden onun saray çevresiyle ilgisi bulunduğu belli olmaktadır. Babasının ölümüyle hayatının sonlarına doğru geçim sıkıntısı içine düşen II. Mahmud için yazdığı kasidede durumunu anlatarak ondan yardım dilemektedir. Esmâ Sultan'a da bu yolda yazdığı şiirler vardır. 1840'ta kendisine 150 kuruş maaş bağlanan Leylâ Hanım saraya sunduğu sonraki manzumelerinde gördüğü

yardıma teşekkür eder. Sarayla ilgisinin sürdüğünü gösteren tarih manzumeleri arasında hükümdarın kızlarının doğumu hakkında, Fatma ve Münire sultanların doğumlarıyla Şehzade Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnetlerini tebrik eden kitaları göze çarpar. II. Mahmud'un kızı Atiyye Sultan'ın doğumu münasebetiyle söylediği tarih manzumesinde hükümdardan sürgünde bulunan dayısı İzzet Molla'nın affını talep etmektedir. Hayatının son yıllarında Mısır'da divanı basılan Leylâ Hanım İstanbul'da öldü ve Mevlevîliğe bağlılığı dolayısıyla Galata Mevlevîhânesi'nin bahçesindeki kabristana gömüldü. Döneminin şairlerinden Şeref Hanım, "Adne aldı gitti Leylâ Hanım'ı Kays-i ecel" mısırını ölümü için tarih düşürmüştür.

Aileden gelme bir tesirle Mevlevîliği benimsemiş olan Leylâ Hanım, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hakkında çeşitli methiyeler kaleme almıştır. Şiirlerinde çağının en büyük Mevlevî şairi olan Şeyh Galib'in etkisi görülür. Ancak tasavvufi yoldaki ifadeleri, onun şiirlerine asıl hâkim olan beşerî aşk duygusuna çeşni katan birer motif olarak kalır. Rind edalı bir şair olan Leylâ Hanım'ın şiirlerinde beşerî aşkın ağır basması yanında gazel ve şarkıların da zamanının bir kadın için fazla serbest göreceği şekilde içki ve eğlence meclislerini terennüm etmesi kendisinin yanlış anlaşılmasına, hatta bazılarınca hafiflikle suçlanmasına yol açmıştır. "Ne derlerse desinler" redifli gazelinde içki ve eğlence konusunda serbest bir tavır ortaya koyan Leylâ Hanım, bu gazelinin sebep olduğu dedikodu ve yanlış zanları bertaraf etmek amacıyla aynı redifte ikinci bir gazel yazarak içinin temizliğinden bahisle kendisini karalamak isteyenlerin âhrette utanacaklarını söyler.

Mürettep divanındaki gazelleri oldukça sade olan Leylâ Hanım duygularını mümkün olduğu ölçüde yalın bir anlatımla ifade etmiş, lafız oyunlarına, edebî sanatlarla fazla itibar göstermemiştir. Şiirlerinde yeni ve farklı söyleyişler bulunmayıp daha önceki şairlerin yolunda giderek onları tekrarlamış, geleneğe uyup eski ve yeni şairlere nazîreler söylemiş, bazı tahmisler yapmıştır. Bâkî'nin üç gazeline tahmisi, Rûhî'nin terkibibendine nazîresi, İzzet Molla'nın bazı beyitlerine yaptığı tazminlerle bir gazelini tahmîs etmesinin yanı sıra başta Hoca Neş'et olmak üzere zamanının diğer şairlerine de nazîreler yazmış ve tahmisler yapmıştır. *Sicill-i Osmânî*'nin, "Şiirleri kendisinden güzel ol-

duğu için bülbüle benzemiştir" dediği Leylâ Hanım, parlak bir şair olmamakla beraber divan şiirinin son dönemde yetişen diğer şairlerinden geri değildir. İrticâlen şiir söyleyebildiği kaydedilen Leylâ Hanım başarılı ve samimi münâcât, na't ve mersiyeler yazmışsa da asil şöhretini şarkılarına ve lirizm yüklü gazellerine borçludur. Divanı önce Bulak'ta (1260), daha sonra yazdığı şiirlerinin de ilâvesiyle İstanbul'da taş baskısı olarak (1267) yayımlandığı gibi biri tarihsiz, diğerleri 1299, 1928 ve 2003 (haz. Mehmet Arslan) tarihli olmak üzere dört baskısı daha yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fatin, *Tezkire*, s. 363-364; Mehmed Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ*, İstanbul 1295, II, 195; Ahmed Rifat, *Lugat-ı Târîhiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1300, VI, 154; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 271; Gibb, *HOP*, V, 342-349; Ahmed Muhtar, *Şair Hanımlarımız*, İstanbul 1311, s. 51-53; *Sicill-i Osmânî*, IV, 93; İbrahim Necmi [Dilmen], *Târîh-i Edebiyyât Dersleri*, İstanbul 1338, I, 262; *Osmanlı Müellifleri*, II, 406; İbnü'l-emîn, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 874-879; Murat Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, İstanbul 1941, s. 41-47; İffet Müftüoğlu, *Leylâ Hanım: Hayatı, Eseri, Edebî Şahsiyeti* (mezuniyet tezi, 1945), İÜ Türkiyat Araştırma Merkezi, Tez, nr. 193; Nimet Pişkin, *Leylâ Hanım: Hayatı, Şahsiyeti, Eseri, Gazellerindeki Mazmunları* (mezuniyet tezi, 1947), İÜ Türkiyat Araştırma Merkezi, Tez, nr. 295; Gövsa, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 600; Özege, *Katalog*, II, 290; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 839-840; İsmail Ünver, "XIX. Yüzyıl Divân Nazım ve Nesri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1988, VIII, 141-144; *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4060; Th. Menzel, "Lailâ Khanım", *El* (Fr.), III, 11; V. Günyol, "Leylâ Hanım", *İA*, VII, 49; Fahir İz, "Leylâ Khanım", *El²* (Fr.), V, 715-716; Mustafa Kutlu, "Leylâ Hanım", *TDEA*, VI, 87.

İSMAİL ÜNVER

LEYLÂ HANIM

(1850-1936)

Türk müzikisi bestekârı, şair.

İstanbul'da doğdu. Babası çeşitli nazırlıklarda ve valiliklerde bulunan, İstanbul şehreminlerinden, şair, sertabîb-i şehriyârî İsmâil Hakkı Paşa, annesi Nefise Hanım'dır. Okuma yazmayı babasının çevresindeki şahıslardan öğrendiği Leylâ Hanım, dört yaşlarında kız kardeşi Fatma ile birlikte Sultan Abdülmecid'in kızlarından Münire Sultan'ın yanına nedime olarak verildi. Çocukluk ve ilk gençlik yılları şehzadeler ve sultanlar arasında geçti. İlk eğitimini de sarayda aldı. Bu arada piyano ve resim dersleri gördü. Abdülmecid'in